

IOAN BOGDAN — ISTORIC

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI și CONSTANTIN N. VELICHI

Activitatea științifică a lui Ioan Bogdan a format obiectul mai multor studii care au subliniat valoarea deosebită a lucrărilor sale, elogiata, de altfel, nu odată, la vremea apariției lor, de cei mai de seamă savanți străini. Cu toate acestea, au rămas încă destule aspecte prea puțin clarificate, și sesiunea științifică de față are sarcina elucidării lor. În acest sens, în prezenta comunicare autorii vor să pună în evidență pe Ioan Bogdan ca istoric, să sublinieze contribuția sa la cunoașterea istoriei României.

Există o întrebare, care, deși nu s-a pus pînă acum în mod direct și răspicat, și nici nu-și are rostul să fie pusă în acest fel, își face totuși simțită prezența ori de cîte ori se discută lucrările marelui învățat: A fost Ioan Bogdan un filolog, un lingvist, sau un istoric? De altfel, această întrebare, într-un sens și mai larg s-a pus și pentru Hasdeu, răspunsul nefiind greu de dat. Hasdeu a fost și filolog, și istoric, și literat, și folclorist, și poet etc. Lucrările sale capitale și care și-au păstrat valoarea pînă astăzi sînt de filologie și lingvistică, la facultate a ocupat o catedră de filologie comparată, iar la Academie era în secția de limbă și literatură. Toată activitatea sa din aceste domenii el o pune însă în special în slujba istoriei¹. La fel poate fi apreciat și Ioan Bogdan. Studiile sale, în imensa lor majoritate, orice caracter ar avea, sînt făcute pentru cerințele istoricului. Cu toate că uneori avem de a face cu probleme pur filologice, cerințele istoricului primează de cele mai multe ori. Dubla preocupare a învățatului, care a abordat probleme de filologie și de istorie, uneori chiar în cuprinsul uneia și aceleiași lucrări, nu poate fi totuși contestată, de unde și diferitele aprecieri asupra sa. N. Iorga, de pildă, afirma: «Ioan Bogdan, care a scris studii de istorie ce se așează printre cele mai frumoase ale epocii sale în toate țările, a început și a rămas în fundul sufletului său, în ceea ce rîvna lui avea mai aprins și răbdarea lui mai stăruitor, un filolog»².

Al. Graur și Lucia Wald îl consideră pe Ioan Bogdan drept slavist și «mai mult filolog și istoric, decît lingvist», ajutînd însă lingvistica «prin popularizarea studiilor de slavistică..., prin studiile privitoare la originea alfabetului chirilic în țara noastră și prin excelente ediții de documente și cronici»³. Să lăsăm însă să vorbească faptele.

Ioan Bogdan și-a făcut studiile la Facultatea de litere și filosofie din Iași și lucrarea sa de licență tratează o problemă de istorie pură: «Istoria coloniei

¹ P. P. Panaitescu, *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, în *Rsl.*, VI, 1962, p. 235—236.

² N. Iorga, *Ioan Bogdan*, în «*Buletinul Comisiei Istorice a României*», III, București, 1924, p. II.

³ Al. Graur și L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1961, p. 64—65.

Sarmizegetusa». După studii de specialitate în străinătate, Ioan Bogdan este numit, în 1891, suplinitor și în 1892 profesor titular la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București¹. Ce l-a îndemnat pe Ioan Bogdan să-și aleagă specialitatea pe care el însuși a numit-o «filologia slavo-română» nu este greu de dedus și, în mare parte, ne-o spune chiar el însuși.

În primul rând, Ioan Bogdan a absolvit studiile secundare la liceul românesc din Brașov, centru cultural în care se făcuse simțită o atitudine curajoasă (termenul este foarte potrivit pentru acea vreme) împotriva exagerărilor școlii latiniste. Ne-o spune, de altfel, și Ioan Bogdan. El arată că pînă la studiile lui Fr. Diez, întemeietorul filologiei romanice, care a dovedit definitiv pentru străini caracterul romanic al limbii și poporului român, o serie de învățați străini, considerînd elementele slave din limba română, ținînd seamă de literatura slavo-română și fără a aprofunda problema în mod științific, au socotit poporul nostru drept un popor slav sau o amestecătură de diferite popoare. Aceste idei greșite au fost combătute pînă la apariția lucrărilor lui Diez de «regeneratorii culturii române din Transilvania — Șincai, Petru Maior, Clain și ceilalți bărbați din pleiada ardelenescă... și care ca toți campionii unor convingeri noi și fanatice, au ajuns la extremul contrar»², adică la teoria latinității noastre pure, la dicționarul lui Laurian și Massim și la alte exagerări. Recunoscînd meritele școlii latiniste, Ioan Bogdan și-a dat seama totodată și de greșelile ei și de tăgăduirea oricărei «înriuriri străine la formarea naționalității noastre»³. Or, pentru orice spirit critic, influența cea mai puternică și relațiile cele mai strînse — economice, politice și culturale, poporul nostru le-a avut cu vecinii săi, care, toți afară de unguri, sînt slavi. «Istoricul român — afirma Ioan Bogdan în 1891, în lecția sa de deschidere — este dator prin urmare să cunoască limba acestor popoare, dacă voințe ca studiile sale asupra istoriei române să nu fie unilaterale și greșite». Iar în ceea ce privește materialele istorice slave (bulgare, sîrbești, dar mai ales rusești și poloneze), Bogdan afirma că: «fără utilizarea lor este imposibilă orice istorie românească, care ar avea pretenția de a fi completă». «Dacă aș întrebuința o comparație — spunea Ioan Bogdan în aceeași lecție de deschidere — aș zice că limbile slave sînt pentru istoricul român tot atît de indispensabile cum este limba grecească pentru istoricul bizantin sau limba latinească pentru istoricul evului mediu în apusul Europei. Și cu toate acestea, celor mai mulți din istoricii noștri le-a lipsit cunoștința limbilor slave»⁴. O excepție face însă Ioan Bogdan pentru B. P. Hasdeu, care reeditase în 1867 în «Arhiva istorică a României» cronica moldo-polonă tipărită de Wójcicki în 1844, publicație ce rămăsese necunoscută istoricilor noștri timp de peste 20 de ani, tocmai din cauza necunoașterii limbilor slave. Descoperind la Kiev originalele după care s-a făcut traducerea poloneză și publicîndu-le în 1891, Ioan Bogdan scria: «Călcînd pe urmele d-lui Hasdeu în studiul limbilor slave, oropsite la noi din pricina unor prejudeții, care poate în timpul lor n-au fost stricăcioase, care însă acum sînt spre paguba științei române, îmi fac o plăcută datorie de recunoștință față de meritele acestui învățat... D-l Hasdeu este întîiul promotor al studiilor slavo-române la noi

¹ Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățămîntului superior*, București, 1928, p. 93.

² Ioan Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, București, 1894, p. 37.

³ *Ibidem*, p. 39.

⁴ *Ibidem*, p. 28.

și d-sale îi datorez primul impuls pentru aceste studii»¹. Ioan Bogdan arată în aceeași prefață că a putut face studii «în centrele de căpetenie ale culturii slave».

Din citatele de mai sus reiese clar că, sub influența lui Hasdeu, Ioan Bogdan s-a îndreptat spre studiile slavo-române. El și-a dat seama de importanța acestora și le-a abordat ca pe o disciplină științifică de sine stătătoare. Studiile sale făcute nu numai în țările slave, ci și în afara lor, în Austria și în Germania, i-au dat posibilitatea să privească lumea slavă de pe poziția unor școli lipsite de prejudecăți. În sfârșit, Ioan Bogdan, și-a dat seama că în afară de limbile slave vechi, istoricul ce urma să se bazeze în cercetările sale de istorie românească pe documente și cronici slave — interne și externe — trebuia să cunoască și limbile slave moderne, pentru a înțelege instituțiile și în general organizarea multilaterală a vechii societății românești. El trebuia să studieze și să cunoască instituțiile sociale, politice și religioase, viața materială, obiceiurile juridice ale slavilor cu care am stat în strînse relații. Cunoașterea limbilor slave moderne dădea aceluiași istoric posibilitatea de a fi la curent cu lucrările ce apăreau în țările slave și care, în mare măsură, interesau și istoria noastră. Pe acest drum primul cercetător fusese Hasdeu, și Ioan Bogdan a recunoscut în repetate rânduri meritele acestuia. Pe același drum, dar înarmat cu o metodă care excludea rătăcirile romantice ale marelui său predecesor, se angajează tânărul învățat, dînd în scurtă sa viață lucrări care își păstrează valoarea și astăzi, bineînțeles cu rezervele de care trebuie să ținem seama avînd în vedere progresele științei în mai bine de jumătate de secol ce s-a scurs de la apariția lor.

Una din principalele preocupări și realizări ale lui Ioan Bogdan a fost publicarea izvoarelor istorice — cronici și documente slave. Este de ajuns să menționăm că, dacă pînă la Ioan Bogdan vechea istoriografie moldoveană începea cu Grigore Ureche, el a descoperit și publicat vechile cronici slave moldovenești. Este vorba de cronicile din secolele al XV-lea și al XVI-lea pe care în parte le numim și astăzi cu numele dat de Ioan Bogdan — *Letopisețul de la Bistrița* și *Letopisețul de la Putna*, cronicile din sec. XVI, adică *Letopisețele lui Macarie, Eftimie și Azarie*. De asemenea, el a publicat o serie de documente slave din sec. al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, dintre care cităm: *Cinci documente istorice din Biblioteca Imperială din Viena*, București, 1889, în «*Analele Academiei Române*», seria II, vol. XI; *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria*, București, 1902, refăcută apoi ca o lucrare nouă în 1905; două volume de documente provenite din cancelaria lui Ștefan cel Mare, documentele poloneze privitoare la istoria noastră, publicate în colecția Hurmuzaki ș.a.

Toate aceste materiale istorice — documente și cronici slave — reprezintă texte ce interesează atît pe filologi, cît și pe istorici. Ceea ce îl preocupă în primul rînd pe istoric sînt afirmațiile, știrile, datele noi pe care le oferă textele cronicilor și documentelor. Filologii se interesează în primul rînd de limba acestor texte. Pentru acești cercetători faptul că diftongul *ia* apare scris sub forma *ѣ* sau *ѧ*, că pentru sunetul *ă* se utilizează *ѧ*, *ѧ*, sau *ѧ* etc. are o importanță de prim ordin, pe cînd istoricii, în general, acordă acestor probleme o atenție mai mică și numai în anumite cazuri speciale. De aci anumite vederi

¹ Ioan Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891, p. VII-IX.

în ceea ce privește metoda de publicare. Dat fiind că de multe ori unele din aceste semne se subînțeleg, că în text cuvintele apar scrise prescurtat, cu litere aruncate deasupra rîndului, editarea unui text de către un filolog sau de către un istoric nu se face după una și aceeași metodă. În general, istoricul întregeste cuvintele coborînd în rînd literele aruncate deasupra și completînd semnele ce lipsesc prin utilizarea prescurtărilor. Filologii, în general, redau textul fotografic. Putem spune că nu s-a găsit încă o metodă de publicare care să satisfacă în egală măsură atît pe filologi, cît și pe istorici. Acest lucru s-a văzut, de altfel, și din discuțiile ce au avut loc cu prilejul publicării documentelor noastre interne în colecția *Documente privind istoria României*.

Ținînd seama de toate acestea, este interesant să constatăm că Ioan Bogdan nu a publicat documentele ca un filolog, ci ca un istoric. Să luăm, de pildă, documentele brașovene. În 1902 Ioan Bogdan publică *Documente și regeste...* În această ediție nu se dau textele slave ale documentelor, ci numai traduceri lor. În afară de aceasta, numai o parte a documentelor originale a fost prezentată prin publicarea integrală a traducerilor. Multe din ele sînt doar în regeste. Este de la sine înțeles, că o astfel de ediție nu poate servi de loc filologului, ci numai istoricului. Este adevărat că cele *Cinci documente istorice slavo române...*, ca și unele mici extrase din cronici, Bogdan le dă, mai ales pentru exemplificare, după cerințele filologilor¹. Ele rămîn doar simple exemplificări pentru a ne putea da seama de felul în care apare originalul. Publicarea integrală a textelor nu s-a făcut însă după această metodă.

În 1905 Ioan Bogdan dă o nouă ediție cu titlul puțin modificat și pe care autorul însuși, în prefață, o numește «în multe privințe o carte nouă». Într-adevăr, de astă dată se dau textele slave însoțite de traduceri. Mai mult, aci se publică și un număr aproape egal de documente latinești. Metoda de publicare este tot a istoricului, și nu a filologului.

În afară de aceasta, Bogdan își începe noua ediție cu o introducere care formează primul tratat de diplomatică veche românească. Din cele 70 de pagini ale acesteia, imensa majoritate a lor se referă la probleme de istorie și numai patru la limba documentelor. Tratănd particularitățile lor lingvistice, discuția referitoare la influențele sîrbești și rusești se dă în note și nu în text². Este adevărat că Bogdan voia să revină asupra acestor probleme în volumul al doilea, care însă nu a mai apărut. În sfîrșit, documentele sînt însoțite de numeroase adnotări. Notele acestea arată și ele preocupări de istoric și nu de filolog. Nici măcar una singură nu se referă la probleme de limbă, ci la evenimente, împrejurări și fapte istorice. Multe din ele sînt în legătură cu datarea documentelor. Discuții întregi se fac pentru stabilirea unui an, a unei luni sau a unor zile chiar, elemente care nu au nici o importanță pentru un filolog³. Pentru înțelegerea documentelor, Ioan Bogdan dă la finele lucrării un indice de cuvinte rare. Acestea sînt termeni de origine greacă, maghiară, română, turcă, săsească etc. sau cuvinte ce au în documente unele sensuri rare sau deosebite de cele ce se găsesc în mod obișnuit în dicționare. Ceilalți doi indici — de persoane și nume geografice, ca și de lucruri — sînt necesare de asemenea istoricului și nu filologului.

¹ D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan, activitatea științifică și didactică*, în *Rsl*, III, 1958, p. 194, 196, 204—205.

² I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. XXX—XXXI.

³ *Ibidem*, p. 5, 27, 35, 41, 45, 46, 52—53, 60—61, 66, 67, 78 etc.

Nici *Documentele lui Ștefan cel Mare* nu sînt publicate pentru a servi filologului, ci istoricului. Așa cum observa un cercetător, comentariile lui Ioan Bogdan la aceste documente alcătuiesc «un adevărat repertoriu al instituțiilor vechi românești» și «un repertoriu geografic al vechilor sate din Moldova»¹. Desigur și aceste comentarii arată că avem de a face cu un istoric ce publică și comentează izvoare de primă importanță pentru istoria noastră, un istoric ce urmărește în notele ce însoțesc documentele probleme de instituții, de așezări, de fapte istorice și numai în treacăt de limbă. La fel se procedează și în cazul cronicilor slave.

De altfel, Ioan Bogdan explică el însuși motivele care l-au determinat să procedeze în acest fel. În ultima pagină a introducerii citate mai sus găsim următoarele: «Textele slave sînt publicate fără prescurtări, așa cum am publicat și cronicile vechi moldovenești. Sînt de părere că în filologia slavă trebuie părăsit cu desăvîrșire sistemul practicat cu atîta predilecție de ruși de a publica textele vechi cu abreviațiunile nedefalcute. Dacă pentru sec. XI—XII reproducerea acestora are oarecare înțeles, manuscrisele din acest timp fiind foarte rare, pentru secolele următoare nu i se poate găsi nici o justificare... Studiul istoric al limbilor slave este destul de înaintat, ca editorii de texte să poată elimina din tipar acele prescurtări ce deformează textul și îngreunează înțelegerea lui. Și apoi, abreviațiunile în paleografia slavă nu prezintă nici o dificultate; sînt foarte rare cazurile unde se pot ivi îndoieli și acestea se pot releva în note. Se înțelege că desfacerea abreviațiunilor trebuie făcută în conformitate cu școala ortografică căreia îi aparțin documentele sau manuscrisele ce se editează»².

Am reproduș acest pasaj tocmai pentru a-l lăsa pe Ioan Bogdan să vorbească el însuși de metoda de publicare a textelor slave — documente sau cronici. El reprezenta și atunci, și mai ales astăzi, punctul de vedere al istoricilor și nu al filologilor. Să ne gîndim la discuțiile ce au avut loc la noi în ultimul timp (1962) în legătură cu republicarea textelor slave și românești în continuarea colecției *Documente privind istoria României*, unde istoricii au susținut din nou acest punct de vedere, combătut tot atunci de către filologi.

În orice caz, așa cum au arătat, la vremea publicării lor, savanți de mare autoritate, edițiile de izvoare ale lui Ioan Bogdan reprezentau și reprezintă și astăzi un model pentru noi. De metoda sa de publicare a textelor slave au ținut seamă și țin și astăzi toți istoricii ce au editat asemenea materiale.

Care sînt, în afara edițiilor de cronici și documente, preocupările de căpetenie ale lui Ioan Bogdan? Publicînd aceste texte — cronici și documente — Ioan Bogdan a trecut la analizarea datelor pe care le ofereau. Cum imensa majoritate a documentelor reflectau realități social-politice, Ioan Bogdan merge pe această cale. El este deschizător de drumuri în problemele de istorie socială românească, drum pe care au mers apoi o serie de cercetători. Ioan Bogdan susținea că istoria noastră, care se preocupase aproape exclusiv de domnitori și relațiile lor externe, trebuia să devină acum «sociologică»¹, adică să cerceteze vechile instituții social-politice ale românilor din cele trei prin-

¹ P. P. Panaitescu, *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la români*, extras din «Buletinul Comisiunii Istorice a României», VII, Vălenii de Munte, 1928, p. 11.

² I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile...*, p. LXXX.

¹ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, București, 1905, p. 18.

cipate. De aci numeroasele sale studii de acest fel, de care însă nu ne ocupăm acum, deoarece în această privință urmează o comunicare specială.

Alături de aceste probleme interne ale istoriei noastre, Ioan Bogdan s-a ocupat și de relațiile istorice pe care poporul nostru le-a avut în decursul timpurilor cu vecinii săi slavi. Aceste preocupări ale sale pornesc nu numai dintr-o convingere științifică, ci și dintr-o atitudine politică, autorul lor fiind convins că țara noastră trebuia să trăiască în cele mai bune raporturi cu vecinii săi.

Ioan Bogdan vedea întărirea legăturilor cu statele slave vecine ca o necesitate firească. «E de prisos să amintesc cât de folositoare ne-ar fi cunoștința mai aprofundată a celui alt vecin puternic» (Rusia — n. n.), spunea Bogdan într-o conferință publică de mare răsunet, tipărită apoi². El vede aceste raporturi cu vecinii țării noastre într-un spirit de luminat patriot:

«Să nu ne închidem dar între pereții unui șovinism strîmt care ne face să ne înșelăm asupra forțelor noastre, ci să căutăm a fi în curent cu tot ce se petrece în jurul nostru, să studiem pe toți vecinii noștri, să ne ținem la pas cu dinșii și să nu ne fie rușine a lua de la ei ce este bun, cum nici lor nu le-a fost rușine să ia de la noi ce le-a plăcut» — adaugă Bogdan în aceeași lucrare³. Concepția lui Bogdan cu privire la raporturile politico-culturale cu celelalte state și îndeosebi cu vecinii, este aceea a unui schimb reciproc, care se încadrează într-o atitudine de bună vecinătate.

În această atitudine de înaltă concepție, nu știm dacă Bogdan nu se va fi inspirat de la marele predecesor, istoricul și revoluționarul Nicolae Bălcescu, ce s-a străduit să unească la 1848 toate forțele revoluționare din ținuturile românești, bazîndu-se pe interesele popoarelor de a se elibera de opresiuni reacționare străine, indiferent de ce nație erau aceste popoare.

Ioan Bogdan arată că poporul slav cu care am avut cele mai strînse legături a fost cel bulgar. El nu neglijează însă nici relațiile cu celelalte popoare slave, privind problema nu numai ca istoric medievist, ci în general. În afară de relațiile noastre cu bulgarii, Bogdan a studiat, în diferite lucrări, aspecte ale legăturilor noastre cu rușii sau cu sîrbii⁴. Aceste concepții ale sale Bogdan a ținut să le manifeste și public. Astfel, în 1892 el ține în sala Ateneului Român conferința *Românii și bulgarii*, în care trata relațiile dintre cele două popoare din cele mai vechi timpuri și pînă în vremea sa. Bogdan n-a publicat-o imediat, deoarece își dădea seama că pentru a da o lucrare cît de cît completă asupra acestei probleme erau necesare o serie întregă de studii de detaliu. Ecoul pe care l-a avut această conferință atît la noi în țară, cît și în Bulgaria, precum și alte motive l-au determinat pe Ioan Bogdan să o publice însoțită de note și bibliografie, ajutînd astfel pe cei care doreau să adîncească problemele enunțate.

Atitudinea lui Ioan Bogdan, de prietenie față de vecinii slavi, a avut răsunet în cercurile politice și științifice din Rusia și Bulgaria. El poartă o bogată corespondență cu foștii lui profesori de la Moscova și Petersburg, ca și cu alți învățați slaviști din aceste centre sau de la Kiev și Harkov. Conferința sa de la Ateneu despre *Români și bulgari* a fost bine primită în Bulgaria. Ziarul

² I. Bogdan, *Românii și Bulgarii. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare*, București, 1895, p. 49.

³ *Ibidem*, p. 48.

⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 15.

«Свобода» publică un larg rezumat, pe care câțiva prieteni bulgari ai lui Bogdan îl consideră insuficient, rugându-l s-o publice, ceea ce acesta face, așa cum arătam mai sus, într-o formă mai largă.

Nu insistăm asupra altor studii mai mărunte, cu caracter pur istoric, ci menționăm încă un element de seamă care arată adâncile preocupări de istorie ale lui Ioan Bogdan. Ales membru al Academiei Române, Ioan Bogdan își ia ca temă a discursului său de recepție nu o problemă de filologie, ci una de istorie, și anume: *Istoriografia română și problemele ei actuale*, publicată în 1905. Este cazul să remarcăm aci faptul că Bogdan este primul nostru istoric, care s-a preocupat de istoria istoriografiei noastre. Lucrarea sa este «singura încercare de periodizare a evoluției scrisului și studiilor istorice din istoriografia modernă»¹. Deși rostit acum 60 de ani, discursul său impresionează și astăzi prin justetea afirmațiilor, prin puterea de sinteză și prin orizontul larg al istoricului. În același timp, reiese clar și concepția sa asupra obiectului istoriei unui popor. După o expunere a scrierilor cronicarilor din cele două principate, evidențiind meritele celor din Moldova, I. Bogdan afirmă că Dimitrie Cantemir este primul istoric al românilor — în sensul sec. al XVIII-lea, deoarece «nu se mulțumește a povesti numai faptele domnilor și a familiilor boierești, ci se ocupă și de soarta poporului»².

În aceeași lucrare, el subliniază și citează opera lui Bălcescu, care «a dat un program științific, arătând că istoria română trebuie să ne arate pe poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele, obiceiurile lui în deosebite veacuri»³. Analizează critic, deși pe scurt, dar just, meritele și lipsurile, ca istoric, ale lui B. P. Hasdeu, care aducea nou în istoriografia românească «cunoașterea izvoarelor slave, atât a celor interne, cât și a celor externe, și puțința de a utiliza pentru istoria română literatura acelor popoare slave cu care noi am avut un contact mai îndelungat, cum au fost: bulgarii, polonii și rușii»⁴.

Apreciind just pe contemporanii săi Xenopol, Onciul și Iorga, pentru caracterizarea și periodizarea istoriei României, Bogdan dă o definiție superioară acestora, în liniile sale generale. «Nu este destul să cunoaștem schimbările superficiale ale domniilor, îngustarea sau mărirea granițelor politice, introducerea sau dispariția influențelor străine, care la noi în mod cu totul greșit au fost luate drept criteriu de clasificare a epocilor istorice, nu este destul să cunoaștem șirul cronologic al evenimentelor sau genealogic al dinastiilor, care nu poate fi nici el un criteriu natural de împărțire în perioade. Evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l-au constituit și al ideilor ce au stăpânit acțiunea lor»⁵. Fără să precizeze anume, Bogdan se ridică împotriva folosirii factorilor cultural (Xenopol), politic (Iorga) și dinastic (Onciul) de către colegii săi în caracterizarea și periodizarea istoriei României¹. Prin sublinierea importanței factorilor interni și studiului claselor sociale, Ioan Bogdan se apropie de concepția istoricilor noștri de astăzi.

¹ St. Pascu și Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României*, în «Studii», XVII, 1964, nr. 1, p. 152—153.

² I. Bogdan, *Istoriografia română...*, p. 8.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ *Ibidem*, p. 12—13.

⁵ *Ibidem*, p. 18—19.

⁶ Ceea ce mai precis a făcut P. Constantinescu — Iași în lucrarea: *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor, O nouă concepție*, Iași, 1926.

Tot așa, Bogdan este aproape de adevăr, când scoate în relief influența puternică a statelor din apus asupra prefacerilor din epoca modernă a istoriei României. Concepția noastră de astăzi asupra rolului personalităților în istorie este surprinzător de clar prinsă la Bogdan. Prin afirmații ca: «Istoria noastră veche nu cunoaște nici individualități mari care să fi imprimat unei epoci sau unui secol anumite caractere» sau «Studiul istoriei române, făcut din punct de vedere al personalităților istorice, este un câmp de cercetări ingrate»², Bogdan sublinia că nu personalitățile sînt factorul determinant în mersul istoriei.

Abia acum, după ce am trecut în revistă principalele lucrări publicate de Ioan Bogdan, revenim la întrebarea de la începutul acestei comunicări, putînd da un răspuns întemeiat. Într-adevăr, este cazul să afirmăm cu toată convingerea că Ioan Bogdan a fost un istoric — și trebuie îndată să adăugăm — un istoric de mare valoare. Prima și una din cele mai importante contribuții ale sale a fost publicarea izvoarelor — documente și cronici slave. Aceste izvoare Bogdan le publică de pe poziția istoricilor și de aceea au și fost folosite în primul rînd de aceștia. La fel s-au publicat și materialele din «Buletinul Comisiei Istorice», comisie pe care Bogdan a condus-o de la înființarea ei și pînă la moartea lui în anul 1919.

Dacă aprecierile noastre s-ar opri aci, ele ar fi fără îndoială incomplete. Dacă la Universitatea din Iași Ioan Bogdan a dobîndit mai ales o pregătire de istoric, cei patru ani pe care i-a petrecut la universitățile străine, mai ales rusești și poloneze, i-au dat o solidă pregătire filologică. Fără această pregătire, fără cunoașterea limbilor slave, Ioan Bogdan n-ar fi reușit să dea edițiile de cronici și izvoare pe care le-a publicat. El este așadar și un filolog, și nici nu putea fi altfel. Am putea spune mai bine că este un slavist, atît istoric, cît și filolog, căci mai ales la vremea lui, cînd cercetările de slavistică din țara noastră erau abia la începutul lor — marcat de lucrările lui Hasdeu — cel care voia să le ducă mai departe era silit prin forța lucrurilor să fie atît filolog, cît și istoric. Și Ioan Bogdan a reușit prin pregătirea sa să pună într-adevăr bazele slavisticii științifice la noi în țară. Fără îndoială, în cercetările sale de slavistică cerințele istoricului au primat față de acelea ale filologului. Ceea ce trebuie să adăugăm este că, așa cum sublinia de curînd un cercetător, «în personalitatea lui Ioan Bogdan filologul și istoricul s-au îmbinat în mod organic»³. De asemenea, trebuie să adăugăm că Bogdan a publicat lucrări de lingvistică slavă, cum ar fi *Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden*, apărută la Berlin în 1908, în volumul omagial al lui Vatroslav Jagić ș.a. Fără îndoială, limba textelor și documentelor slavo-române l-a preocupat mult pe Ioan Bogdan. Este de remarcat că, deși s-a scris destul de mult asupra acestei probleme, nu există încă o lucrare care să înglobeze toate cele patru veacuri (XIV—XVII), ci doar perioade sau domenii restrînse. Considerăm că, dacă Ioan Bogdan ar fi fost în primul rînd filolog, adică dacă l-ar fi preocupat întîi problemele de filologie și apoi cele de istorie, ar fi dat fără îndoială o asemenea lucrare. De altfel, Ioan Bogdan afirma însuși în lecția sa de deschidere că «am putea numi obiectul ocupațiunilor noastre speciale — într-un sens foarte larg — (subl. n.) filologia slavo-română»¹. Sfera pe care o dă acestui cuvînt (filologie) trebuie într-adevăr înțeleasă în mod foarte larg, cuprinzînd

¹ Op. cit., p. 20.

² D. Macrea, *Opera de slavist a lui Ioan Bogdan*, în «Limba română», IV, 1955, nr. 4, p. 8, reproduc în *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 109.

într-o anumită privință chiar și istoria, arheologia ș.a. Aceasta era atunci accepțiunea cuvântului. Astfel, în 1892 Lazăr Șăineanu, publicând *Istoria filologiei române* și vorbind despre «starea actuală a filologiei române», cuprindea și studiile istorice și arheologice². Și, potrivit concepției lui Bogdan, filologia slavo-română cuprindea nu numai limba și literatura, ci și istoria, folclorul ș.a., adică ceea ce numim noi astăzi slavistică, în sensul larg al cuvântului. În domeniul acesta cuprinzător Ioan Bogdan a fost sus că unul un istoric, indiferent de faptul că a îmbrățișat problemele cercetate sub aspectul lor complex, așa cum era și firec. Chiar astăzi, de altfel, când progresele istoriei și lingvisticii dau posibilitatea unei specializări cât mai mari, orice slavist, istoric sau filolog, face același lucru, mai ales pentru perioada veche, bineînțeles, într-o măsură cu mult mai mică decât pe vremea lui Bogdan.

O ultimă problemă care trebuie pusă este aceea a importanței operei istorice a lui Ioan Bogdan. S-a arătat și mai sus că unul din cele mai însemnate merite ale sale rămâne descoperirea și publicarea unui mare număr de texte și documente slave privind istoria României. Chiar dacă unele din concluziile sale, mai ales de amănunt, în legătură cu cronicile slave nu se mai pot susține astăzi³, în linii mari rezultatele cercetărilor sale și edițiile sale rămân și astăzi valabile. De altfel, însuși Ioan Bogdan era conștient că, în stadiul în care se afla atunci slavistica românească, unele dintre greșelile sale erau inevitabile: «În istoriografie — scria el în 1905 — mai mult decât în orice altă știință, erorile sînt greu de evitat. Trebuie să ai curajul de a le săvîrși și dorința sta-tornică de a le îndrepta»⁴.

Cel de-al doilea domeniu în care Bogdan este deschizător de drumuri a fost acela al disciplinelor auxiliare istoriei. În afară de cele relatate pînă acum, el a publicat două *albe* paleografice de valoare științifică și didactică. A fost un maestru în critica autenticității documentelor, descoperind o serie de falsuri cu privire la documentele slave referitoare la Țările Românești, cum a fost cazul cu faimoasa diplomă bîrlădeană din 1134⁵, diploma lui Caliman Asan, corespondența lui Ștefan cel Mare cu patriarhia de Ohrida, documentele atribuite lui Ștefan cel Mare⁶ ș.a.

O și mai mare importanță o au studiile sale de istorie socială, care își păstrează întreaga lor valoare, Ioan Bogdan fiind primul nostru istoric ce s-a ocupat în mod temeinic și special de instituțiile vechi românești. Ceea ce este cu deosebire important este lărgirea și extinderea cercetărilor sale asupra românilor de pretutindeni — din Moldova, Țara Românească, Transilvania, Serbia, Galiția. Urmărind evoluția lentă a fenomenelor sociale, I. Bogdan ajunge la concluzia unei uniformități a acestora, cu urme mult mai vechi decât întemeierea principatelor, din perioada de cînd nu avem încă documente scrise. Deși Bogdan nu ajunge la concepția fundamentală asupra evoluției societății

¹ Însemnătatea studiilor slave..., p. 31.

² L. Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1892, p. 407 și urm. Vezi și ed. II, București, 1895, p. 319 și urm.

³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 9—10; D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 195; P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ioan Bogdan*, București, 1959, p. X—XI, 2, 5 43 și, în general, toate introducerile la letopisețele publicate.

⁴ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile...*, p. VI.

⁵ *Diploma bîrlădeană din 1134 și principatul Birladului*, București, 1889 (în «Analele Academiei Române», seria II, tom. XI).

⁶ *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, în «Buletinul Comisiunii Istorice a României», București, I, 1915.

românești în epoca feudală, așa cum istoricii de astăzi o stăpinesc și o realizează în unele studii pe baza interpretării materialist istorice, totuși contribuțiile sale sînt valoroase, dovedind o gîndire materialistă.

Același lucru se poate spune despre cel de-al patrulea domeniu al preocupărilor sale — relațiile de-a lungul veacurilor dintre români și popoarele slave.

În sfîrșit, este necesar să subliniem metoda științifică a lui Bogdan. « Scopul oricărei lucrări științifice trebuie să fie tendința spre adevăr. Oricare alt scop trebuiește înlăturat »¹. Luptînd împotriva șovinismului, împotriva ideilor preconceptuate, a scrierilor istorice ce urmăresc scopuri politice comandate, Ioan Bogdan a susținut cu putere teoria justă a continuității românilor pe teritoriul țării noastre, după cum a combătut totdeauna diferitele teze greșite ale unor savanți străini — de pildă cea a lui L. Miletici, care a susținut la un moment dat că domni și boierii noștri erau bulgari de origine, sau că în țară la noi s-a vorbit bulgărește pînă tîrziu² ș.a. Metoda sa științifică l-a ferit de a cădea în subiectivismul celor mai mulți dintre predecesorii săi. Departate de vechile lipsuri ale Școlii Ardelene, el se deosebește și de romanticii veacului al XIX-lea, ca și de entuziasmul necritic al lui Hasdeu, deși acesta din urmă are mari merite în multe din studiile sale de profundă cercetare.

Ioan Bogdan se poate apropia de contemporanul său, marele istoric A. D. Xenopol, prin sistemul de analiză documentată, prin scrupulozitatea informației. Nu s-a ridicat la valoarea operei de sinteză a profesorului de la Iași, care a dat cea dintîi și una din cele mai bune istorii ale României pînă la opera istoricilor de azi, care au scris tratatul de *Istorie a României*. Școala din care a făcut parte, atît el, cît și Onciul, se preocupa de probleme mai mici — fundamentale însă. Cu toate acestea, lucrările lor constituie contribuții serioase pentru orice sinteză a istoriei României³. Ioan Bogdan n-a dat opere de sinteză. El s-a impus ca istoric prin lucrările sale temeinice de o largă circulație în străinătate⁴. S-a impus prin concepția, prin metoda sa de lucru scrupuloasă, prin spiritul său înaintat de a înțelege rostul unei discipline științifice — istoria în cazul de față, în raporturile dintre popoare. Unul dintre istoricii vechii generații, profesorul ardelean Ion Lupaș, consacrîndu-i o scurtă monografie publicată în revista «Țara Bîrsei», spunea, la puțini ani de la moartea prematură a lui Ioan Bogdan, următoarele: « Obiectivitatea științifică, seninătatea desăvîrșită și metoda critică severă formează moștenirea lăsată de Ioan Bogdan ca un dar din cele mai de preț pentru istoriografia română modernă. Activitatea lui rămîne, tocmai pentru acest dar, un model și un îndemîn pentru toți cei ce se simt chemați la muncă rodnică în ogorul istoriografiei noastre... »⁵.

Opera istorică a lui Ioan Bogdan este astăzi valorificată, cu toate inerentele ei lipsuri, care nu-i scad însă din valoarea sa integrală. Locul său în istoriografia țării noastre este un loc de cinste. Lucrările sale sînt menționate și folosite în tratatul de *Istoria României*, iar activitatea sa multilaterală este apreciată în cuvinte frumoase în capitolele de cultură din volumele IV și V ale aceleiași mari sinteze.

¹ *Istoriografia română...*, p. 27—28.

² I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile...*, p. XXXIII.

³ Șt. Pascu și Eugen Stănescu, *op. cit.*, p. 152—153.

⁴ Cf. și D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan în circuitul slavisticii europene*, în « Studii », XVIII, XVIII, 1965, nr. 1, p. 3—25.

⁵ I. Lupaș, *Ioan Bogdan (1862—1919)*, extras din revista «Țara Bîrsei», II, Brașov, 1930, nr. 3, p. 11.

ИОАН БОГДАН — ИСТОРИК

(Резюме)

В настоящем исследовании представлена научная деятельность великого румынского ученого Иоана Богдана в области истории. Авторы не касаются вопроса о роли И. Богдана в деле изучения древнего румынского общественного устройства (данная проблема исследована В. Костакел, см. статью, помещенную в данном выпуске стр. 67—75).

И. Богдан стал изучать славяно-румынские отношения, которым в то время уделялось мало внимания у нас в стране. Значительное место в его деятельности занимает публикация исторических источников на книжнославянском языке румынского извода — хроник и документов, — которые представляют значительную ценность и в наши дни.

И. Богдан занимался вопросом взаимоотношений между румынским и славянскими народами, подчеркивая его важность и указывая на необходимость более глубокого его изучения.

В своей речи на приеме в Академию И. Богдан впервые затронул вопрос о написании истории румынской историографии, попытался дать первую периодизацию истории развития исторических исследований и критическую оценку работам своих предшественников.

Иоан Богдан обратил особое внимание на вспомогательные дисциплины, в частности, на дипломатику, став основоположником румынской дипломатики. Наконец, значительную ценность представляют его исследования по общественной истории. Прекрасная подготовка, использование наиболее совершенных методов исследования способствовали тому, что исследования И. Богдана получили высокую оценку со стороны крупнейших ученых того времени. И в наши дни они успешно используются специалистами.

IOAN BOGDAN — HISTORIEN

(Résumé)

Cette étude évoque l'activité d'historien du grand savant roumain qui fut Ioan Bogdan (à l'exception de sa contribution à la connaissance des institutions roumaines anciennes, sujet traité dans la communication de V. Costăchel publiée dans ce volume même, pp. 67—75).

Comme il l'a montré lui-même dans la leçon d'ouverture de son cours, Ioan Bogdan a porté son attention sur l'étude des relations roumano-slaves, jusqu'alors négligées dans notre pays. L'une des principales réalisations dans ce domaine fut la publication des sources historiques en langue slavonne — chroniques et documents —, publication qui continue à conserver toute sa valeur.

En second lieu, Ioan Bogdan s'est occupé des rapports du peuple roumain avec les peuples slaves et il a montré de la sorte l'importance et la nécessité de leur étude approfondie.

Dans son discours de réception à l'Académie Roumaine, Ioan Bogdan s'est, préoccupé le premier dans notre pays, de tenter une division par périodes de l'historiographie roumaine essayant la première esquisse de ce genre pour l'évolution des études historiques ainsi qu'une appréciation critique de l'œuvre de ses devanciers.

Ioan Bogdan a accordé une attention particulière aux disciplines auxiliaires de l'historien, en posant les bases de la diplomatique roumaine. Enfin, ses études d'histoire sociale revêtent une importance particulière. Ioan Bogdan a publié des études qui ont joui d'appréciations élogieuses de la part des plus grands savants de l'époque. Elles conservent aujourd'hui encore toute leur valeur et sont consultées avec profit par les chercheurs contemporains.